

Лекція № 9.

Тема: Залежність властивостей елементів від періодичної зміни електронних структур атомів. Поняття про радіус атома, енергію іонізації, спорідненість до електрона, електронегативність.

Електрона будова атома пов'язана із положенням елементів у періодичній системі. Багато які з властивостей елементів періодично змінюються. Розглянемо деякі з них.

Поняття про атомний радіус. Атомний радіус характеризує міжатомну (між'ядерну) відстань (розміри атомів), він дорівнює половини відстані між ядрами однакових атомів в молекулі чи у кристалі). Це дуже важлива величина, від якої залежать властивості атомів хімічних елементів.

Найважливішими властивостями елементів є **металічність** (металеві властивості) і **неметалічність** (неметалеві властивості).

Металічність - це здатність атомів елемента віддавати електрони.

Кількісною характеристикою металевості елемента є енергія іонізації.

Енергія іонізації атома - це кількість енергії, яка необхідна для відриву електрона від атома елемента (E), тобто для перетворення атома в позитивно заряджений іон:

$$E^0 + I = E^+ + e^-$$

Чим менше енергія іонізації, тим легше атом віддає електрон, тим сильніше металеві властивості елемента.

Неметалічність - це здатність атомів елемента приєднувати електрони.

Кількісною характеристикою неметалічності елемента є спорідненість до електрону.

Спорідненість до електрону - це енергія, яка виділяється при приєднанні електрона до нейтральному атома, тобто при перетворенні атома в негативно заряджений іон:

$$E^0 + e^- = E^- + E_{\text{сп.}}$$

Чим більше спорідненість до електрону, тим легше атом приєднує електрон, тим сильніше неметалеві властивості елемента.

Універсальною характеристикою металічності і неметалічності елементів є електронегативність елемента (ЕО).

Електронегативність елементу характеризує здатність його атомів притягувати до себе електрони, які беруть участь в утворенні хімічних зв'язків з іншими атомами в молекулі. *Чим більше металічність, тим менше ЕО. Чим більше неметалічність, тим більше ЕО.*

При визначенні значень відносної електронегативності різних елементів за одиницю прийнята ЕО літію.

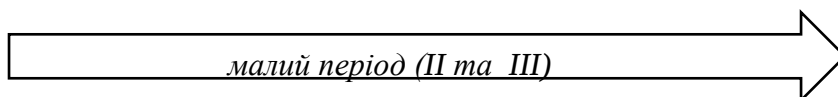
Відносна електронегативність елементів

Период	Група																	
	IA	IIA	IIIB	IVB	VB	VIB	VII B	VIII B			IB	IIB	IIIA	IVA	VA	VIA	VIIA	VIIIA
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	H 2,1																	He
2	Li 1,0	Be 1,5											B 2,0	C 2,5	N 3,0	O 3,5	F 4,0	Ne
3	Na 0,9	Mg 1,2											Al 1,5	Si 1,8	P 2,1	S 2,5	Cl 3,0	Ar
4	K 0,8	Ca 1,0	Sc 1,3	Ti 1,5	V 1,6	Cr 1,6	Mn 1,5	Fe 1,8	Co 1,8	Ni 1,8	Cu 1,9	Zn 1,6	Ga 1,6	Ge 1,8	As 2,0	Se 2,4	Br 2,8	Kr
5	Rb 0,8	Sr 1,0	Y 1,2	Zr 1,4	Nb 1,6	Mo 1,8	Tc 1,9	Ru 2,2	Rh 2,2	Pd 2,2	Ag 1,9	Cd 1,7	In 1,7	Sn 1,8	Sb 1,9	Te 2,1	I 2,5	Xe
6	Cs 0,7	Ba 1,9	La* 1,1	Hf 1,3	Ta 1,5	W 1,7	Re 1,9	Os 2,2	Ir 2,2	Pt 2,2	Au 2,4	Hg 1,9	Tl 1,8	Pb 1,8	Bi 1,9	Po 2,0	At 2,2	Rn
7	Fr 0,7	Ra 0,9	Ac** 1,1															

* Лантаноїди: 1,1 – 1,3

** Актиноїди 1,2 – 1,5

Розглянемо, як змінюються деякі характеристики елементів в малих періодах зліва направо:

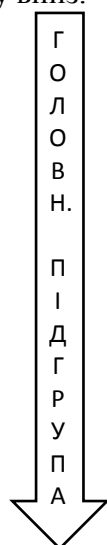
- Заряд ядер атомів збільшується.
- Число електронних шарів атомів не змінюється.
- Число електронів на зовнішньому шарі атомів збільшується від 1 до 8.
- Радіус атомів зменшується.
- Міцність зв'язку електронів зовнішнього шару з ядром збільшується.
- Енергія іонізації збільшується.
- Спорідненість до електрону збільшується.
- Електронегативність зменшується.
- Металічність елементів зменшується.
- Неметалічність елементів збільшується.

У великих періодах із збільшенням заряду ядер електронна будова атомів змінюється складніше, ніж у малих періодах. Тому і зміна властивостей елементів у великих періодах більш складне.

Розглянемо цю зміну властивостей на прикладі IV періоду. Він починається, як і малі періоди, двома *s*-елементами - K і Ca, в атомах яких на зовнішньому шарі знаходиться відповідно 1 і 2 електрони. Ці елементи мають найбільші радіуси серед всіх елементів 4 періоду, тому електрони зовнішнього шару слабо пов'язані з атомами, і ці елементи є типовими металами. Ці елементи мають найнижчі в 4 періоді значення ЕО. В атомах наступних десяти елементів (від Sc до Zn) відбувається заповнення *d*-підрівня предзовнішнього шару; на зовнішньому шарі число електронів в атомах усіх цих елементів дорівнює 2 або 1 (Cr, Cu). Радіуси атомів *d*-елементів мало різняться між собою. Тому *d*-елементи схожі за своїми властивостями - всі вони є металами (але менш активними, ніж K і Ca, які мають менші заряди ядер і великі радіуси атомів). ЕО всіх *d*-елементів IV періоду змінюється в невеликому інтервалі від 1,3 до 1,9.

В атомах останніх шести елементів IV періоду (від Ga до Kr) заповнюється *p*-підрівень зовнішнього шару, тому кількість електронів на зовнішньому шарі збільшується від 3 до 8. Радіуси атомів цих елементів зменшуються зліва направо. Зменшення радіуса атомів і збільшення числа електронів на зовнішньому шарі є причиною зменшення металевості і збільшення неметалічності елементів зліва направо. ЕО цих елементів змінюється від 1,6 у Ga до 2,8 у Br.

Розглянемо, як змінюються деякі характеристики елементів у головних підгрупах зверху вниз.

- Число електронних шарів атомів збільшується;
- Число електронів на зовнішньому шарі атомів однаково;
- Радіус атомів збільшується;
- Міцність зв'язку електронів зовнішнього шару з ядром зменшується;
- Енергія іонізації зменшується;
- Спорідненість до електрону зменшується;
- Електронегативність зменшується;
- Металічність елементів збільшується;
- Неметалічність елементів зменшується.

У малих періодах закономірно змінюється вища валентність елементів: у другому періоді від I у Li до V у N, у третьому періоді від I у Na до VII Cl.

У великому четвертому періоді вища валентність збільшується від I у K до VII у Mn; у наступних елементів вона знижується до II у Zn, а потім знову збільшується від III у Ga до VII у Br. Періодична зміна вищої валентності пояснюється періодичним зміною числа валентних електронів в атомах.

Валентні електрони - це електрони, які можуть брати участь в утворенні хімічних зв'язків.

В атомах s-і р-елементів валентними є, як правило, всі електрони зовнішнього шару. В атомах d-елементів валентними є електрони зовнішнього шару (2 або 1), а також всі або деякі d-електрони предзовнішнього шару. Число валентних електронів для більшості елементів дорівнює номеру групи.

Взаємозв'язок між розміщенням елементів у періодичній системі та їх властивостями

Ви знаєте, що кожен елемент в періодичній системі займає постійне, чітко визначене місце, за яким можна безпомилково впізнати:

- а) заряд ядра атома;
- б) число електронів;
- в) число енергетичних рівнів.

Між розміщенням елемента в періодичній системі і властивостями утворених ним речовин існує зв'язок

Розглянемо залежність на прикладі елементів третього періоду (табл.6).

Таблиця 6

Елементи третього періоду і деякі їх характеристики								
Знак елемента	Na	Mg	Al	Si	P	S	Cl	Ar
Порядковий номер	11	12	13	14	15	16	17	18
Ar	23	24	27	28	31	32	35,5	40
Формула простої речовини	Na	Mg	Al	Si	P	S	Cl ₂	Ar
	метали			неметали				
Формула вищого оксиду	Na ₂ O	MgO	Al ₂ O ₃	SiO ₂	P ₂ O ₅	SO ₃	Cl ₂ O ₇	-
Формула гідроксиду	NaOH	Mg(OH) ₂	Al(OH) ₃	H ₂ SiO ₃	H ₃ PO ₄	H ₂ SO ₄	HClO ₄	
Валентність у вищому оксиді	1	2	3	4	5	6	7	-
Хімічні властивості оксидів та гідроксидів	основні		амфотерні	кислотні				
Летка сполука з воднем	-	-	-	SH ₄	PH ₃	H ₂ S	HCl	-
Валентність в сполуці з воднем				4	3	2	1	
Загальне в будові атома	Електронна оболонка має три енергетичних рівня							
Число електронів на зовнішньому рівні	1	2	3	4	5	6	7	8

Якщо продовжимо таблицю за рахунок елементів четвертого періоду, то побачимо, що у наступного після Аргону елемента Калію форми сполук і хімічні властивості різко відрізняються від властивостей галогенів.

Отже, можна зробити висновок, що в періодах із зростанням порядкових номерів елементів простежуються такі зміни:

- металеві властивості простих речовин послаблюються, а неметалеві - посилюються;
- основні властивості оксидів і гідроксидів послаблюються, а кислотні - посилюються;
- валентність елементів у оксиду та гідроксиду зростає від 1 до 7;
- валентність неметалів у летючих водневих сполуках зменшується від 4 до 1;
- період завершується інертним хімічним елементом, на який встановлені закономірності не поширюються;
- при переході від одного періоду до іншого спостерігається різкий перехід від неметалічних властивостей елементів до металевих, розмежованих неактивних інертними елементами.

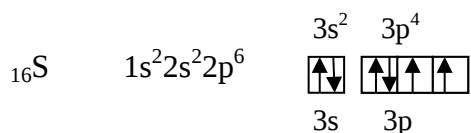
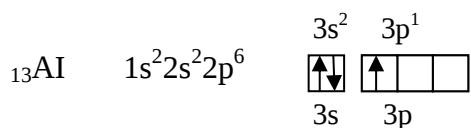
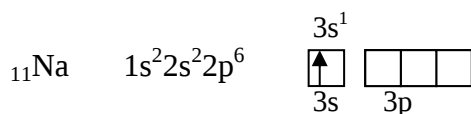
Така залежність між розміщенням елемента в періоді і властивостями утворених ним речовин є спільною для всіх періодів з тією лише різницею, що в малих періодах ці зміни настають швидше, ніж у великих.

Крім розміщення в горизонтальних рядах-періодах, елементи входять до складу вертикальних стовпців - груп. Розглянуті раніше властивості природних сімейств лужних елементів, галогенів і інертних елементів дають вам можливість самостійно зробити висновок, що найактивніші метали розташовані в I групі, тобто на початку періодів, а найактивніші неметали - у групі VII, тобто наприкінці періодів. Кожен період закінчується інертним елементом VIII групи.

Якщо провести уявну лінію через елементи: Берилій, Алюміній, Германий, Олово, Сурма, Свинець, Полоній, яка розділить періодичну систему на 2 частини, то верхня права частина буде містити неметали, нижня ліва - метали, а елементи, які утворюють лінію розділу, - це металеві елементи з амфотерними властивостями оксидів і гідроксидів.

Отже, залежно від того, в якій частині періодичної системи розміщений елемент, його сполуки виявляють основні, кислотні або амфотерні хімічні властивості.

На основі сучасної теорії будови атома вчені пояснюють, що характер хімічних властивостей і його зміна в періодах знаходиться в залежності від зміни будови електронних оболонок атомів. Щоб зрозуміти, які відмінності в будові електронних оболонок зумовлюють ослаблення металічних і посилення неметалічних властивостей, порівняємо електронні формули атомів елементів.

Як бачимо, за кількістю енергетичних рівнів атоми натрію, алюмінію і сірки відмінностей не мають. Однак у кожного з них різне число електронів на зовнішньому енергетичному рівні, яке із збільшенням порядкового номера елемента зростає.

Робимо висновок, що

- *причиною ослаблення металевих і посилення неметалевих властивостей елементів одного періоду є зростання числа електронів на зовнішньому енергетичному рівні.*
- *періодична зміна властивостей хімічних елементів та їх сполук при збільшенні порядкового номера пояснюється тим, що періодично повторюється будова зовнішнього електронного шару в атомах елементів.*

Отже, елементи однієї підгрупи (лужні, галогени або інших сімейств) мають загальні властивості завдяки однаковому будові зовнішнього енергетичного рівня.

Розглянуті залежності ще раз підтверджують універсальний характер періодичного закону і доводять, що він є фундаментальним законом природи.